

नेपाल सरकार
शिक्षक सेवा आयोग
खुला प्रतियोगितात्मक लिखित परीक्षाको पाठ्यक्रम
२०७३

तह : निम्न माध्यमिक

विषय : संस्कृत व्याकरण

माध्यम भाषा : संस्कृत

खण्ड ख : निम्न माध्यमिक तहको संस्कृत व्याकरण विषयको पाठ्यक्रम, शिक्षण विधि एवम् प्रविधि - ४० अङ्क

१. संस्कृत व्याकरण विषयको निम्न माध्यमिक तहको पाठ्यक्रम

१.१. संस्कृत व्याकरणको पाठ्यक्रम

१.१.१ पाठ्यक्रमको परिचय

१.१.२ संस्कृत व्याकरण पाठ्यक्रमको परिचय

१.१.३ पाठ्यक्रम व्याकरण पाठ्यक्रम निर्माणका पद्धति

१.१.४ पाठ्यवस्तु छनोट विधि

१.२. विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा संस्कृत व्याकरण

१.२.१ संस्कृत व्याकरण पाठ्यक्रमका विशेषता

१.३. संस्कृत व्याकरण पाठ्यक्रमको संरचनागत अध्ययन

१.३.१. परिचय

१.३.२. तहगत सक्षमता/उद्देश्यहरू

१.३.३. कक्षागत सक्षमता/कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू/विशिष्ट उद्देश्यहरू

१.३.४. विषय वस्तुको क्षेत्र र क्रम

१.३.५. शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया

१.३.६. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

१.४. वर्तमान पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन

१.४.१. पाठ्यक्रम मूल्याङ्कनका आधारहरू

१.४.२. पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको प्रभावकारिता

१.४.३. वर्तमान पाठ्यक्रमका सबल र सुधारका पक्ष

१.४.४. पाठ्यक्रम सम्बन्धी समसामयिक समस्या र तिनको समाधान

२. व्याकरण शिक्षणमा पाठ्य पुस्तक, शिक्षक निर्देशिका, शब्दधातुरूपचन्द्रिका र अन्य शैक्षिक सामग्रीको उपयोग

२.१. पाठ्य पुस्तकको अध्ययन

२.१.१. पाठ्य पुस्तकको परिचय

२.१.२. पाठ्यक्रम र पाठ्य पुस्तकबिच अन्तःसम्बन्ध

२.१.३. संस्कृत व्याकरण पाठ्य पुस्तक र अन्य पाठ्य पुस्तकबिच भिन्नता

२.१.४. असल पाठ्य पुस्तकका विशेषताहरू

२.१.५. व्याकरणका पाठ्य पुस्तकको मूल्याङ्कन

२.१.६. पाठ्य पुस्तक प्रयोगको अवस्था

२.२. पाठ्यक्रमका उद्देश्य प्राप्तमा पाठ्य पुस्तकको भूमिका

- २.३. शिक्षक निर्देशिकाको प्रयोग
- २.३.१. शिक्षक निर्देशिकाको परिचय र आवश्यकता
- २.३.२. पाठ्यक्रम, पाठ्य पुस्तक र शिक्षक निर्देशिकाबिचको अन्तःसम्बन्ध
- २.३.३. शिक्षक निर्देशिकाका अङ्ग
- २.४. सन्दर्भ सामग्री र अन्य शिक्षण सहायक स्रोत सामग्रीको प्रयोग
- २.४.१. अष्टाध्यायी र अन्य शिक्षण सहायक स्रोत सामग्रीको परिचय र आवश्यकता
- २.४.२. व्याकरणका सन्दर्भ सामग्री र शिक्षण सहायक स्रोत सामग्रीको उपलब्धता र तिनको प्रयोगको अवस्था
- २.४.३. शब्दधातुरूपावलीको प्रयोग
- २.५. शैक्षिक सामग्री निर्माण र प्रयोग
- २.५.१. शैक्षिक सामग्रीको परिचय
- २.५.२. शैक्षिक सामग्रीको महत्त्व र आवश्यकता
- २.५.३. शैक्षिक सामग्रीका प्रकार
- २.५.४. शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग
- २.६. शिक्षण प्रक्रियामा श्रव्यदृश्य सामग्री तथा सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग
३. शैक्षणिक योजनाको निर्माण
 - ३.१. व्याकरण शिक्षणमा शैक्षणिक योजनाको निर्माण
 - ३.१.१. शिक्षण अघिको पूर्व तयारी
 - ३.१.२. शैक्षणिक योजनाको परिचय र आवश्यकता
 - ३.१.३. शैक्षणिक योजनाको प्रकार : दैनिक, एकाङ्गत, वार्षिक शैक्षणिक योजनाको परिचय
 - ३.१.४. शैक्षणिक योजना निर्माण र प्रयोग
 - ३.१.५. शिक्षण कार्यविधि/चरणहरू (सिपहरूको परिभाषा/परिचय, सिपको प्रदर्शन, पाठ योजना, शैक्षिक सामग्रीको तयारी, पाठ शिक्षण, मूल्याङ्कन, पृष्ठपोषण, पुनर्योजना, पुनःशिक्षण, पुनर्मूल्याङ्कन, चक्र दोहोर्याउनु)
 - ३.१.६. कक्षाकोठा व्यवस्थापन सिप र शिक्षण सिकाइमा भाषिक व्यवस्थापन
 - ३.१.७. उपचारात्मक शिक्षण पद्धतिको प्रयोग
 - ३.२. शैक्षणिक सङ्गठन (कक्षा शिक्षण, विषय शिक्षण, बहुकक्षा शिक्षण)
 - ३.३. अतिरिक्त शैक्षिक क्रियाकलापको योजना
 - ३.४. शिक्षण कार्यका विशेषता (वैज्ञानिक विधि र प्रक्रियाको अवलम्बन, सामाजिक अन्तःक्रिया र सूचना आदान प्रदान, वातावरण एवम् सिकाइ प्राप्तिको विशिष्टीकरण, प्राप्ति/व्यवहार परिवर्तनको आधार, कार्यहरूको विशिष्टीकरण)
४. सिकाइ सिद्धान्त तथा सिकाइ मनोविज्ञान
 - ४.१. शिक्षण सिकाइका सिद्धान्तहरू
 - ४.२. सिकाइ सहजीकरणको महत्त्व
 - ४.३. सिकाइ परिचय तथा यसका सिद्धान्तहरू : क्लासिकल कन्डिसनिङ, आपरेन्ट कन्डिसनिङ,

प्रयत्न र भूल सिकाइ, अन्तरदृष्टि सिकाइ, वान्दुराको सामाजिक सिकाइ सिद्धान्त, सिकाइको संज्ञानात्मक सिद्धान्त

- ४.४ प्रभावकारी सिकाइमा प्रभाव पार्ने तत्त्वहरू : स्मरण र विस्मरण, सिकाइ र सम्झाइलाई असरपार्ने तत्त्वहरू, विस्मरण बिसाई, सिकाइ र उत्प्रेरणा, सिकाइ र सम्बलन, पुरस्कार र दण्ड, प्रत्यक्षीकरण र सिकाइ, नैराश्यता र समायोजन, सिकाइ र सोचाइको स्थानान्तरण आदिको परिचय
- ४.५ सिकाइ सहजीकरणमा सिकाइको प्रयोग : धारणाको सिकाइ र सिकाइ सहजीकरण, सिद्धान्तको सिकाइ र सिकाइ सहजीकरण, शाब्दिक सिप सिकाइ र सिकाइ सहजीकरण, शारीरिक गति सिपको सिकाइ र सिकाइ सहजीकरण, सिर्जनात्मक सोचाइको सिकाइ र सिकाइ सहजीकरण
- ४.६ बाल मनोविज्ञानको अवधारणा, महत्त्व र उपयोग
- ४.७ सिकाइमा मनोविज्ञानको भूमिका

५. संस्कृत व्याकरण शिक्षण

- ५.१ शिक्षणका विधिहरू परिचय र विशेषता
- ५.१.१ शिक्षक केन्द्रित विधि
- ५.१.२ विद्यार्थी केन्द्रित विधि
- ५.१.३ अन्य विधिहरू
- ५.२. सम्बन्धित विषय पढाउँदा उपयोग हुने विधि, प्रविधि तथा कार्यकलाप र तिनको प्रयोग
- ५.३ संस्कृत व्याकरण शिक्षणको परिचय र महत्त्व
- ५.४ संस्कृत व्याकरण शिक्षणका आधारभूत पद्धति
- ५.५ संस्कृत व्याकरण शिक्षणका क्रियाकलापहरू
- ५.६ व्याकरण शिक्षणको आवश्यकता
- ५.७ व्याकरण शिक्षणका सिप
- ५.७.१ सूत्र शिक्षण
- ५.७.२ वार्तिक शिक्षण
- ५.७.३ सूत्रको निर्मिति प्रक्रिया शिक्षण
- ५.७.४ सूत्रको बाध्यबाधकभाव विचार
- ५.७.५ सुबन्त र तिङन्त शिक्षण
- ५.७.६ कारक र समास शिक्षण
- ५.७.७ तद्धित तथा स्त्रीप्रत्यय शिक्षण

६. मूल्याङ्कन

६.१ मूल्याङ्कन

६.१.१ विद्यार्थी मूल्याङ्कनको परिचय र प्रयोग

६.१.२ मूल्याङ्कनका उद्देश्य र प्रकार

६.१.३ व्याकरणकेन्द्रित मूल्याङ्कन

६.१.३.१ व्याकरणकेन्द्रित मूल्याङ्कन पद्धति र यसका साधन

६.१.३.२ व्याकरणकेन्द्रित मूल्याङ्कनका भौतिक साधन

६.२ प्रयोगात्मक कार्य, निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन र उपचारात्मक शिक्षण

६.३ मूल्याङ्कनमा विशिष्टीकरण तालिका निर्माण र प्रयोग

६.४ प्रश्नपत्र र उत्तर कुञ्जिका निर्माण र प्रयोग

७. संस्कृत व्याकरण

७.१. संस्कृत व्याकरणको परिचय, उत्पत्ति र विकास

७.२ संस्कृत व्याकरणका विशेषता

७.३ सूत्रको लक्षण

७.३.१ माहेश्वर सूत्रको परिचय

७.३.२ सूत्र, वार्तिक र भाष्यको परिचय

७.३.३ प्रत्याहार निर्माण ज्ञान

७.३.४ प्रत्याहार भेद ज्ञान

७.४ वर्ण उच्चारण

७.४.१ वर्ण उच्चारण स्थान

७.४.२ प्रयत्नको परिचय र भेद

७.५ पाणिनिका सूत्रको ज्ञान

७.५.१ संज्ञा

७.५.२ परिभाषा

७.५.३ विधि

७.५.४.नियम

७.५.५.अतिदेश

७.५.६.अधिकार

७.६ अनुवृत्ति

७.६.१.अनुवृत्तिको परिचय

७.६.२ .अनुवृत्ति क्रम र सूत्रार्थ विधि

७.७ संज्ञा र सन्धि

७.७.१.संज्ञाको परिचय र भेद

७.७.२.सन्धिको परिचय, प्रकार र प्रयोग

७.८ सूत्र व्याख्या

७.८.१.पञ्चसन्धिका व्याख्येय सूत्रको व्याख्या

७.८.२.सन्धिका प्रयोग साधन

खण्ड ग : सम्बन्धित विषयको विषय वस्तुसम्बन्धी ज्ञान - ४० अङ्क

माध्यम भाषा : संस्कृत

८. सुबन्त प्रक्रिया

८.१ अजन्त रूपसिद्धि र रूपावली

८.१.१ पुलिङ्ग

८.१.२ स्त्रीलिङ्ग

८.१.३ नपुंसकलिङ्ग

८.२ हलन्त रूपसिद्धि र रूपावली

८.२.१ पुलिङ्ग

८.२.२ स्त्रीलिङ्ग

८.२.३ नपुंसकलिङ्ग

८.३ अव्यय

८.३.१ अव्ययको लक्षण

८.१.२ अव्यय शब्दहरूको पहिचान र प्रयोग

८.४ स्त्रीप्रत्यय

९. कारक र विभक्ति

९.१ कारक

९.१.१ कारकको परिचय र प्रकार

९.१.२ कारकका सूत्रहरूको अर्थज्ञान र प्रयोग साधन

९.२. विभक्ति

९.२.१. विभक्तिको परिचय

९.२.२. विभक्तिका भेद

९.२.३. कारक र विभक्तिको सम्बन्ध

९.२.४. षष्ठी र सम्बोधन विभक्तिमा कारकत्वाभाव

१०. समास

१०.१. समासको परिचय

१०.१.२. समासका प्रकार

१०.१.३. विग्रहको परिचय र प्रकार

१०.१.४. व्यधिकरण समानाधिकरणको ज्ञान

१०.१.५. समास विधायक सूत्रहरूको अर्थज्ञान र प्रयोग साधन

१०.१.६. अलुक

१०.१.७. एकशेष

११. तिङन्त प्रक्रिया

११.१. दशलकारको परिचय

११.२. तिङ्गविभक्तिको परिचय र भेद

११.३. धातु परिचय, भेद, रूपसिद्धि र रूपावली

११.३.१. भ्वादिगण

११.३.२. अदादिगण

- ११.३.३. जुहोत्यादिगण
- ११.३.४. दिवादिगण
- ११.३.५. स्वादिगण
- ११.३.६. तुदादिगण
- ११.३.७. रुधादिगण
- ११.३.८. तनादिगण
- ११.३.९. क्र्यादिगण
- ११.३.१०.चुरादिगण
- १२.ण्यन्त र सन्नन्त प्रक्रिया
 - १२.१ ण्यन्तप्रक्रिया
 - १२.१.१ ण्यन्तको परिचय र रूपसिद्धि
 - १२.१.२ ण्यन्तका सूत्रको ज्ञान र प्रयोग
 - १२.२ सन्नन्त प्रक्रिया
 - १२.२.१ सन्नन्तको परिचय र रूपसिद्धि
 - १२.२.२ सन्नन्तका सूत्रको ज्ञान र प्रयोग
- १३. तद्धित प्रक्रिया (अपत्यादि)
 - १३.१. तद्धित परिचय
 - १३.२ अपत्याधिकार प्रकरण
 - १३.२.१ अपत्याधिकार प्रकरणका सूत्रार्थ ज्ञान र रूपसिद्धि
 - १३.३ रक्ताद्यर्थ प्रकरण
 - १३.३.१ रक्ताद्यर्थ प्रकरणका सूत्रार्थ ज्ञान र रूपसिद्धि
 - १३.४ चातुरार्थिक प्रकरण
 - १३.४.१ चातुरार्थिक प्रकरणका सूत्रार्थ ज्ञान र रूपसिद्धि
- १४.शेषाधिकार
 - १४.१ शैषिकप्रकरण
 - १४.१.१ शैषिकप्रकरणका सूत्रार्थ ज्ञान र रूपसिद्धि
 - १४.२ विकारार्थप्रकरण
 - १४.२.१ विकारार्थप्रकरणका सूत्रार्थ ज्ञान र रूपसिद्धि
 - १४.३ ठगधिकार प्रकरण
 - १४.३.१ ठगधिकार प्रकरणका सूत्रार्थ ज्ञान र रूपसिद्धि
 - १४.४ ठजधिकार प्रकरण
 - १४.४.१ ठजधिकार प्रकरणका सूत्रार्थ ज्ञान र रूपसिद्धि
 - १४.५ मत्वर्थीय प्रकरण
 - १४.५.१ मत्वर्थीय प्रकरणका सूत्रार्थ ज्ञान र रूपसिद्धि
 - १४.६ स्वार्थिकप्रकरण
 - १४.६.१ स्वार्थिक प्रकरणका सूत्रार्थ ज्ञान र रूपसिद्धि
 - १४.७ द्विरुक्तप्रकरण
 - १४.७.१ द्विरुक्त प्रकरणका सूत्रार्थ ज्ञान र रूपसिद्धि